

Румяна Златанова (София, България)

ЧЕТВЪРТИ ЛЕТЕН КОЛОКВИУМ ПО СТАРОБЪЛГАРИСТИКА

За четвърти пореден път от 1978 г. насам от 14 до 23 август т.г. СУ „Климент Охридски“ и БАН бяха домакини на извоювалата вече свое място в палеославистичния свят международна среща на старобългаристи от различни страни, които идват в София, за да представят най-новите си приноси изследвания и дискутират с колегите си по неизяснени или все още нерешени проблеми на старобългарския език, литература и култура. И в тази паметна за славистите година, изпълнена с многобройни симпозиуми, научни срещи и чествувания в цял свят в памет на 1100-годишнината от смъртта на славянския първоапостол Методий, те засвидетелстваха неизменния си интерес към Колоквиума в София, утвърдил през годините научния си авторитет на плодотворен творчески форум. Съхранявайки създадената вече традиция, новото ръководство (директор проф. д-р Д. Петканова) създаде благоприятна за творчески дискусии и разговори атмосфера на работа. 66 участници от 27 славистични центъра на 16 страни (Англия, Белгия, Австрия, България, ГДР, Канада, Полша, Румъния, САЩ, СССР, Унгария, Франция, ФРГ, Холандия, ЧССР, Швейцария) изнесоха 62 доклада пред една постоянна аудитория от около 100 слушатели, привлечени от представената богата и разнообразна по тематика научна програма.

Голяма част от докладите бе посветена на славянското ръкописно наследство. Те представяха новооткрити извори за проучване на средновековната славянска култура или изнасяха актуална информация за тяхното откриване, идентификация и описание, както и за археографската и палеографската им характеристика. Съобщението на к.ф.н. Д. Грашева (София) „Четвъртият пълен препис на Учителното евангелие от Константин Преславски“ бе посветено на ръкопис № 385, 1344 г. от сборката на Хилендарския манастир, обозначаван обикновено като неделен Златоуст. През 1972 г. той е идентифициран от Кл. Иванова като произведение на Константин Преславски. Разглеждат се някои

негови особености от композиционно и лексикално естество в сравнение с останалите три преписа на Учителното евангелие — Виенски, Синодален и Гилфердингов, които са свидетелство за богатата ръкописна традиция на този паметник в южнославянските земи. Н.с. Г. Попов (София) отново привлече вниманието с новооткритите от него „Авторски подписи на Климент Охридски“. През 1981 той съобщи за неизвестни химографски произведения на Климент Охридски, чието име бе вилетено в акростих, обхващащ шикъл предпразнични трипесници за Рождество Христово. Сега той установява и друг акростих с името Климент в тропарите на VIII и IX песен от канона, включен в обща служба за светители на ръкописен миней 122 от НБКМ (Къ ...

Акъвою ... Нзрѣнь ... Мѣн ... Ієст-ко ... Ма ... Творца ...). По същия начин Попов посочва наличие на акростих и в канон, предназначен за празника „Полагане ризата и пояса на пресвета Богородица“ (2 юли), включен в среднобългарски празничен миней 113 от НБКМ, XIII в. Името Климент е образувано от началните букви на тропарите в осма и девета песен: Ктo ... Ащц...

Нѣков ... Мрнѣ ... Ієствомь ... Не ... Тмж ... Наличието на последния акростих бе потвърдено и от систематичния преглед на миней от XIII до XVII в., съхранявани в различни книгохранилища у нас и в чужбина, направен от Б.л. Шалямов (София): „Неизвестна химографска творба на Климент Охридски“. За две „Предполагаеми произведения на Наум Охридски“ докладва Ст. Кожухаров (София). Първото е Канон за пренасяне мощите на Йоан Златоуст, който се съдържа в службата за 27 януари от празничен миней 22 на НБКМ — среднобългарски паметник с много следи от ранна глаголическа подложка. Канонът е изграден в акростих (с неравен брой тропари) и

може с висока степен на сигурност да се смята за творба на Наум Охридски въз основа на отделни езикови белези (шч вм. нова на отделни езикови белези (шч вм. шт. наличие на определени лексеми) и съображения от културно-исторически характер. Второто произведение е Канон за архангел Михаил, ръкопис 88 от сбирката на Зографския манастир, за който досега не са открити гръцки паралели. Поместен е в същия миней, в който се намира Канонът за апостол Андрей и преписи на Канона за Димитър Солунски. Атрибуцията се гради върху анализ на съдържанието и върху най-общи културно-исторически податки, които имат по-малка доказателствена сила. Ст. н. с. Н. Драгова (София) разглежда „Фрагменти от неизвестни старобългарски творби в балкански компилации“, а проф. Р. Павлова (София) — „Пандектите на Никон Черногорец в славянската писменост“. Известно е наличието на три превода на Никоновите Пандекти. Въпросът за произхода на първия (непълн) превод от 1088 г., направен вероятно по съкратен гръцки вариант на текста, изисква по-нататъшно сравнително-историческо, езиково и текстологично проучване. За втория, по-късен пълен превод (вероятно от XIII, XIV (?) в.) се смята, че е бил осъществен в България. В доклада се привеждат аргументи, доказващи българския произход на третия поправен превод (втората половина на XIV в.), представен от няколко български, от значителен брой руски и някои сръбски ръкописи, най-важен измежду които е търновският ръкопис от 1350—1360 г. (Егор. 18, ГБЛ — Москва). Проф. Г. Миханла (Букурещ) дава подробно описание на ръкописи № 72 (славяно-сръбски от началото на XIV в.) и № 310 (славяно-румънски, XVI в.) от Академичната библиотека на СР Румъния, които заедно с Хилендарския сборник от XIII в. (№ 682) представят „Сръбско-румънската традиция в разпространението на Симоновия сборник“. Отбелязват се различия между тези сборници и Светославовия Изборник от 1073 г. в първата част, докато втората и третата им части са сходни по състав. „Лист от неизвестен триод от XII в.“ открива доц. М. А. Момниа (Ленинград) сред ръкописите на НБКМ, № 203. Това е кирилски палимпсест с част от трипеснец на Константин Преславски, който допълва акростиха на откритите по-рано от Г. Попов трипеснеци на този забележителен български химнописец. По палеографски и правописни особености този лист е сходен с намерения от Хр. Кодов триоден фрагмент от XII в., който обаче е различен по съдържание. Този факт показва, че през XII в. в едно и също българско книжовно средище са били преписвани два триода от различен тип. За „Най-стария славянски

препис на Хрониката на Георги Амартол“, направен през първата половина на XIV в. (ГБЛ — Москва, ср. 173, фонд. № 100), събщи ст. н. с. О. А. Князевска и д-р Ю. Пандур (Дебрецен) представят три евангелски преписа от XVI в.: Ms 20 008 (Пириченски кодекс), Ms 20 012 (Щарошпотоцко евангелие) и Ms 20 017 (Дюлайски фрагмент), при което последните два следват нормите на търновския правопис. Те са сред най-старите от 31 ръкописа на „Кирилско-славянската ръкописна колекция в библиотеката на Гръцко-католическата Духовна Академия в град Ширелхаза“, които обхващат периода XVI—XX в. и имат разнообразно съдържание: псалтир-апокалипсис, евангелия, апостоли, октоих, ирмологий, типик, учебник и пр. „Нови сведения за кирилските ръкописи в Полша“, и по-специално за 91 славянски ръкописа от станалата от 1983 г. отново достъпна за изследване Берлинска сбирка в Краков, изнесе доц. Ал. Наумов (Краков). С един „Непроучен ръкопис на Софроний Врачански“ — часослов, възникнал между 1765 и 1794 г. и съхраняван днес в библиотеката на СУ „Климент Охридски“, ни запозна акад. П. Диневков (София). Той направи описание на ръкописа, посочи мястото му в дялостното творчество на врачанския епископ и в историята на българската литература през преходния XVIII век.

Интересни сведения за съдбата на славянските ръкописи даде информацията на проф. д-р К. Кусев (София) „Към въпроса за пътуването на Александър Гилфелдинг по Балканския полуостров през 1866 г.“, за което в науката почти не се говори. Събраните през 1868 г. от него ръкописи от български и сръбски произход, които като цялост почти не са проучени, днес се намират в Историческия музей, Москва, в сбирката на Хлудов. Авторът обръща внимание на останените от Гилфелдинг бележки върху вътрешната страна на кориците, въз основа на които определя маршрута на неговото пътуване (Солун, македонските प्रदेशи, Рилския манастир, София) и местонахождението на редица ръкописи.

Един доклад (на к. ф. н. И. Атаиасова, София) бе посветен на недостатъчно изследваните все още „Водни знаци от български ръкописи от XIV в. в български ръкописни сбирки“.

Втори важен тематичен кръг образуват изследванията с текстологична проблематика, сред които се откроява редица приносни моменти. Продължава наблюденията си върху библейския превод ленинградският учен д-р А. А. Алексеев. Чрез метода на количественото съоставяне на текстови сходства и различия на 30 евангелски преписа от XIII—XIV в., както и на старобългарските и някои старосръбски и староруски преписи, той прави

„Опит за текстологичен анализ на славянското Евангелие (по преписи от библиотеките в България)“. Установява типичните четения и съответно преписите, които се отнасят към IV (по Г. А. Воскресенски) редакция на Евангелието. Във Ватиканския гръцки кодекс 2502 н.с. Т. Кр ъ с т а н о в (София) откри преди няколко години кирилски палимпсест от края на X или началото на XI в. Тук той представи наблюденията си върху „Състава на евангелиския апракос в Българския Ватикански палимпсест“ в сравнение с най-старите подобни славянски преписи — Асманиево евангелие, Савина книга, Остромирово евангелие от 1056—57 г. и Архангелско евангелие от 1092 г. Незрелизани проблем се разглеждаше и в съобщението на ст. н. с. О. П. Л и х а ч о в а (Ленинград): „Към текстологията на старославянския Апокалипсис“. С оглед подготовката на текста за издание се подлагат на статистическо изследване 19 ръкописа от XIII до XIV в. Оформят се четири групи текстове: 1. българска, възхожда към глаголическия текст от X в.; 2. сръбска, с близки на архетипа четения; 3. и 4. руски, без и със тълкувания. Последните се формират от XII в. нататък в област със силно латинско влияние, вероятно в Хърватско. Най-голямо значение за възстановяване на архетипа има Библиейският сборник от 1507 г. (сръбска редакция) и ръкописът от Троицката сбирка XIV—XV век. Нови наблюдения представи и д-р К. М. М а к р о в ъ р т (Оксфорд) върху „Вариантите в служебния псалтир от XIII—XIV в.“. Текстологичното проучване на шест южнославянски преписа й дава основание да говори за определени типове на служебния псалтир: 1. архаична редакция — Синайски, Софийски, Болонски, Погодински псалтир; 2. „Руска“ (според Погорелов) — Синайски № 6 от XI в. (издаден от Алтбауер и Ланг), Белградски, Светотроичен, Печки псалтир (по първичните си четения); 3. Светогорска. С преходен характер (между архаичната и светогорската редакция) са Дечанският и Радомировият псалтир. Доц. И. Б у ю к л и е в (София) прави интересни „Наблюдения върху старобългарския и старополския превод на псалтира“, като сравнява 18, 19 и 132 псалм от Синайския, Болонския и Флоринския псалтир и съответния гръцки и латински текст. Така се съпоставя развит на българския и полския книжовен език от средновековието и се прави опит за установяване на реликти от Кирило-Методиевата епоха в старополския текст. К. ф. и. Е. К о ц е в а (София) изследва макрожанровата структура на сборниците със слова, чиято най-проста практическа схема за подредба се предлага от Типика: по месецослова и по двата основни цикъла от подвижни и постоянни празници. Към общи ситуации се предвиж-

да допълнителна част (аналогосима диафора), която също влияе върху тематичния състав на сборниците. Следователно промените или липсата на промени в Типика ще повлияе върху запазването или обновяването на по-стари структури. Определяването на микро- и макрожанра в такъв случай може да се направи въз основа на цитатите от съответните богослужебни книги. От такава гледна точка тук е направен анализ на съдържанието на Сборник от 13 слова на Григорий Богослов, Изборник 1073 г., Берлински сборник и др. („Тематичен състав, „скрити дати“ и „скрити цитати“ в паметници от X—XIII в.“). През 1984 г. доц. Кр ъ с т а н ч е в (София) обнародва текста на един неизвестен фрагмент от апокрифен сборник, XIII в., съхраняван в Атинския университет, който започва с Афродитиановото сказание (без начало). Въз основа на публикацията от А. Бобров този Атински фрагмент е идентифициран като продължение на описанието през 1882 г. от В. Макушев Дяковицки листове (Белградски фрагмент), които пък завършват с началото на Афродитиановото сказание. Така се възстановява немалка част от неизвестен апокрифен сборник (22 л.) в южнославянски препис от XIII в., който според автора възхожда към старобългарски превод. Разглежда се специално въпросът къде и кога е преведено Афродитиановото сказание („Към реконструкцията на един апокрифен сборник“). Проф. Х. К а й п е р т (Бон) посвещава съобщението си на спорния въпрос за произхода на „Славянския превод на Посланието на Фотий до българския княз Борис-Михаил“. Според него то е преведено не на Славянския юг, както смята В. Златарски и Б. Ст. Ангелов, а в края на XV — началото на XVI в. в Русия, вероятно в Генадиевския кръг, Новгород. Основание за това дава езиковият анализ: наличие на аналитично бъдеще време буду + инфинитив, категория одушевеност в мн. ч. и своеобразен състав на представящите я съществителни имена, които са сходни с тези в славянския превод на „Окръжното послание на Фотий“ и славянооруската граматика на Донат от XVI в.

Важни текстологични проблеми, свързани с произведения на старобългарски книжовници, бяха обект на проучване от няколко автора. След обстоен преглед на изказаните хипотези относно „Произхода и авторството на трактата *Налсанне о правенъ въръ*“ д-р З. Хауптова (Прага) анализира неговото съдържание и проследява отгласи на спора за *filioque* и в други произведения на старославянската книжнина, възникнали след смъртта на двамата братя. Върху аргументите на В. Ткаличик според авторката не може да се опровергае хипотезата, че в гръцкия си оригинал този трактат е дело на Константин-Ки-

риал. Откритите теологични неточности и грешки се отнасят само до славянския му превод, за който все още липсва обстоен езиков анализ. Специално внимание следва да се обърне на лексиката. Едва след това ще може са се отговори на въпроса, кога гръцкият текст е бил преведен на славянски. Предположението, че гръцкият оригинал е могъл да възникне в Кирило-Методиево време, има своето оправдание. Няма основания трактатът да бъде смятан за български фалшификат от X век. Проф. Ф. Томсън (Антверпен) подлага на критичен анализ въпроса за „Константин Преславски и старобългарският превод на Църковното сказание, приписвано на патриарх Герман Константинополски“. Направеното от него сравнение на старобългарския превод със съществуващите шест редакции на гръцкия оригинал доказва, че славянският текст не е ревизия на гръцки оригинал, а буквален превод на една от редакциите му (B). Мислието, че Сказанието е преведено от епископ Константин се основава единствено на факта, че в един от ръкописите (ГИМ, Син. 262) то е поместено след Учителното евангелие. Други аргументи за превод от Константин Преславски обаче липсват. Макар че няма данни за авторството на преводача, несъмнено Сказанието е преведено в България през IX—X в. Ценни сведения за текстологичното му изследване може да даде съпоставката на славянския и латинския превод, което би следвало да се предприеме в палдославистиката и в по-широки мащаби. „Диалектиката на Йоан Дамаскин в славянски и грузински превод: опит за сравнение на преводаческите методи“ представя проф. К. Р. Ханик (Трир) въз основа на терминологична лексика (*характеръ, характерисъ, харихристисъ и хатъфасис, апофасис, хатъсис*). Установява се, че докато в славянските преводи (И. Екзарх и XIV в.) има дословност и букваланост, грузинските преводачи (XI и XII в.) дават точен смислов еквивалент. Този факт според автора се обяснява с това, че преводът на Диалектиката не е имал определено значение за формирането на философската мисъл у славяните, докато философската традиция на грузинска почва е била по-стара и е черпела от непосредствения контакт с гръцката патристическа мисъл. К. ф. н. П. Димитров (Шумен) разглежда „Словата на Петър Черноризец — ръкописна традиция и текстологически наблюдения“. Проследяват се четири типа състави на сказание о постъпъи о матвъи о става и чина църквнаго. Доц. И. Добрев (София) представя явяко „Текстологични проблеми на поученията на Климент Охридски“ — за мъченик и за евангелиста Марко, за които се предполага наличие на връзка със западноцърков-

ната традиция. Поучението за апостола и мъченик според автора е било съставено още във Велика Моравия или непосредствено след 885—886 г. в България, когато моравско-панонската традиция е била още жива.

Продължава задълбочените си изследвания върху „Руската реакция на старобългарския език от края на XI и началото на XII в.“ проф. Имре Тот (Сегед), който смята с основание традиционния подход при обяснение на русизмите (като пропуски, случайни грешки и пр.) за неудовлетворителен. Само наличието на „норма“ обяснява техния характер. Те са положени на проучване в няколко аспекта: 1. по отношение на тяхната фреквентност; 2. от генетическа гледна точка: русизми и хибридни форми, възникнали чрез контакти на старобългарски и руски черти; 3. от функционално гледище — елементи на нормата и елементи, които остават извън системата на нормата. В резултат на това се стига до извода, че „порушването“ на старобългарските ръкописи е било съзнателен процес, който свидетелства за наличието на староруски културни центрове и интелектуален слой от руски преписвачи, които са били в състояние да осъществят този процес.

Важно място сред дискутираните въпроси заема докладът с по-общ методологичен или терминологичен характер. Във връзка с „Възможния подход към старобългарския текст“ д-р М. Думитреску (Букурещ) смята, че е настало време за извличане на всестранна информация от него като от съвременен текст (с отчитане на редица специфични отличия), с привличане на достиженията на българската информатика. Това ще бъде възможно във вид на енциклопедии, на лексикографски трудове от нов (екранен) тип, които ще обединяват съществуващите данни от всички нива и във функционален план — на всички езикови единици и техни варианти. А това фактически е въпрос за възприемане на особени технологии на изследване и подготовка на съответни специалисти. Д-р Р. Мартин (Базел) предлага програма за самостоятелно изучаване (или по-точно за възстановяване) езика на Кирил и Методий въз основа на текстове, безспорно принадлежащи на тяхното перо — Закон судный людем, анонимната проповед от Клоцовия сборник и Номоканона. Посочват се определени текстове за реконструкция на отделните страни на Кирило-Методиевия език — писмо, фонология, морфология, лексика, синтаксис, техника на превода. Възстановеният по този начин език (не чрез съпоставка с езика на старобългарските канонически паметници) ще служи на свой ред като основа за изследването на други текстове, чиято принадлежност към кръга на Кирило-Методиевите произведения се

оспорва. Като подчертава полифункционалността на старобългарския език д-р К. Л. Цайнке (Хайделберг) специално разглежда ролята му като първоначална обща основа за развитие на собствена славянска научна терминология и в частност — въздействието му в това отношение върху румънския език в един по-късен период („Старобългарският като език на науката“). Актуалният въпрос за „Терминологията при описание на езиковото и правописно разнообразие на южнославянските ръкописи“ бе поставен от ст.н.с. д-р Л. П. Жуковская (Москва). В „Сводный каталог славянорусских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI—XIII вв. Москва, 1984“ са приети само дефинициите: старославянски език, български, сръбски и руски изводи. Тези термини авторката противопостави на по-различната терминология, приложена в новоизлезлия у нас „Опис на славянските ръкописи от Зографския манастир“, С., 1985 (авт. Хр. Кодов, Б. Райков, Ст. Кожухаров), която тя оспорва като много подробна. При отчитане на факта, че славянската археография още не е създада общоприета терминология, в направените изказвания от П. Динсков, Кр. Станчев, Д. Петканова, У. Федер, А. Минчева, Ст. Кожухаров, С. Иванов бе подчертана необходимостта от използването на повече критерии за възможно по-пълно и адекватно описание на съответния ръкопис, като се избягва прилагането само на няколко формални белега — подход, следван от българската археография и намерил най-завършен израз в разглеждания Зографски опус.

Във основа на „Средновековни чешки извори за връзките между Моравия и България“ проф. И. Боба (Вашингтон) представя своя теза за дейността на славянските първопостоли Кирил и Методий преди тяхната моравска мисия. Някои нерешени въпроси на древната история на славяните от този период разглежда и докладът на доц. Ст. Елвтеров (София): „Методий — епископ панонски или архиепископ моравски“. Ярко свидетелство за продължението на Кирило-Методиевите традиции в България е „Старобългарското книжовно и просветно среднище при Равна“, за което изнесе интересна информация к.и.н. К. Попконстантинов (Шумен). Откритият гук досега разностранен епиграфски материал (220 надписа от края на IX и началото на X в.) и близо 1200 рисунки допринасят за изясняването на редица въпроси относно: разпространението на писмеността в средновековна България, съдбата на т.нар. руническа писменост, наличието на активна преводаческа дейност и задълбочено изучаване на гръцки език, влиянието на гръцкото лапидарно писмо върху кирилското, за непрекъснатата графична традиция от хан

Омуртаг до възприемането на кирилщата и пр.

Литературоведската проблематика бе застъпена в няколко доклада. К. Ф.н. Л. Мончева (Шумен) характеризира „Средновековния тип книжовна практика и дейността на старобългарските писатели“ като приложение на най-усъвършенствувани във византийската литература методи на книжовна работа, която се базира върху технологията на аналитико-синтетичните форми. Проф. д-р Д. Петканова (София) се спира на въпроса „За условността на понятието време в старобългарската агиография и в ораторската проза“, което се схваща абстрактно, има приблизително верно историческо съвържание, но по-често обикновено е със символично значение или играе композиционна роля в житийните и патристични творби. При полемическата литература понятията за време са свързани главно с въпроса за аргументацията. Въз основа на голям фолклорен и литературен материал за символиката на пчелата у различните народи к.ф.н. Д. М. Булакин (Ленинград) посочва двояката ѝ функция в доклада си „Към интерпретацията на Житието на Иван Рилски“. От една страна, бялата пчела, която влетява в устата на умираещия светец, символизира отлитащата душа, а, от друга — този загадъчен епизод се поставя във връзка с широко разпространените в античността разкази за това, как пчелата кацва на устните, проправя улей и излива мед в устата на постравили се впоследствие писатели и поети.

По-обширен бе кръгът на застъпената езиковедска проблематика, насочена към различни страни от езиковата характеристика на средновековните писмени паметници. Чл.-кор. И. Дуриданов (София) разглежда „Някои спорни въпроси на старобългарската фонемна система“ — носови гласни, наличие на [j], звукова стойност на Щ и др. На една слабо проучена особеност на старите текстове обърна внимание доц. П. Илчев (София): „Наченки на морфемна сегментация в старобългарски“. При търсене на съответния отговор на въпроса „Как може да се обяснява и оценява правописното разнообразие в най-старите паметници на славянската писменост“, проф. У. Федер (Хеймсен) има предвид следните съображения: 1. нито един славянски ръкопис до XVI в. не е автограф, а препис, чиято зависимост от антиграфа все още остава непроучена в славистиката; 2. за наличието на такава зависимост може да се съди по точни преписи до XVII в., в които липсват съществени промени на текста; 3. допуснатите в тях графични грешки водят началото си от недоразличаване знаците на кирилската (А), киридската и глаголическата (Б)

и глаголическата (В) азбука; 4. групирането на тези грешки може да служи за идентификация на отделни последователни транслитерации от глаголица на кирилица; 5. във връзка с това е необходимо да се разглежда въпросът за отражението на живия говор на преписвача в писмения текст. К. ф. и. Р. З л а т а н о в а (София) подготвя дялостен езиков анализ — правописа, фонетика, морфология, синтаксис, лексика — неизследвания досега среднобългарски превод на хрониката на Самеон Меглафрост и Логотет (X в.), за да очертае отношението му към реформата на търновските книжовници и мястото му в сложната езикова действителност на един от най-големите разцвети на средновековната българска книжнина („Към езика на старите български преводни хроники“). Непроучен паметник от Одеската библиотека „М. Горьки“ (1/42) изследва проф. Т. А. Тулинова (Одеса): „Морфолого-синтактични особености на ръкописа от XIX в. „Слово на презвитер Козма срещу богомилите“. Отбелязва се непроизволната модернизация на флексията, обновяване при основите на именната, преустройство на отделни синтактични конструкции, усъвършенстване на пунктуационната система — на фона на подчертан стремеж към вярност по отношение на протографа. Предварителни наблюдения от започнато комплексно изследване „За езика на ръкопис 932 от Ягелонската библиотека в Краков“ представи М. В ро ц к о в с к а (Торун). Уточнява се съдържанието му — богослужебен химнографски сборник от XIV в. (а не требник) — съкратен цветен трюнд и служби, компилация на няколко отделни ръкописа, възникнали през различно време и по различни места. Въз основа на съпоставителния преглед на правописните, фонетичните, морфологичните и лексикални особености се правят изводи за отделните преписвачи. Запазените стари черти са пряко свидетелство за старобългарския прототип на сборника.

Разнообразни явления бяха разглеждани и в докладите със синтактична проблематика. Ст. н. с. д-р Е. К. Д о г р а м а д ж и е в а (София) представи „Проблеми на старобългарската съюза система“. Изследва се морфологичната принадлежност на съюзните средства, тяхната значително диференцирана и развита семантика, типичната за ранния период от развой на синтактичната система омонимност (между еднотипни и разнотипни съюзни средства) и дублетност (наличие на фонетични, словообразователни, морфологични, словоредни и функционални дублети). Като разглежда случаите на превод на гръцки членувано съществително в старобългарските паметници (88 случая), проф. А. М и н ч е в а (София) коригира обяснението на Й. Курц „За семантиката на задпоставените показателни местоимения в старобългарски“. Налице е семантична специализация на по-

казателните местоимения. Благодарение на нея старобългарските преводачи са отчитали определена степен на семантично съответствие с гръцките членувани синтагми и са го използвали в преводаческата си техника. К. ф. и. Т. Г. Ц а к а л и д и (Орджоникидс) обобщава резултатите си от структурно-семантичния анализ при „Ирразяване на отрицание в среднобългарските евангелски текстове от XIII—XIV в.“ Съпоставката на Врачанско евангелие с по-стари апракоси (от X—XII в.) позволява да се прояви определена традиция в употребата на моно- и полинегативни структури в едни и същи четения. Материалът от Лондонско евангелие се сравнява с този от по-старите тетра-евангелия. Влиянието на оригинала се проявява в активацията на по-стария мононегативен начин за израз на отрицание. Оригинална хипотеза предложи проф. У. Ш м а л ш и г (Пенсилвания) за обяснението на „Изякои употреби на родителен падеж в старобългарски“. Конструкции с производител на действието в род. пад. се свързват с първоначална употреба на родителния като ергативен агент на действието; Има се предвид, че на определен етап от развой на индоевропейските езици са съществували ергативни конструкции, които не получават развитие след това в славянските езици, при което ергативният агент придобива вторична интерпретация като обект на действието. Д-р Й. Р а й н х а р т (Виена) изследва „Синтаксиса на двете редакции на „Римския патерик“: за развитието на българската граматика в продължение на 500 години“. С неправилното, но общоприето название „Римски патерик“ се означава преводът на диалозите на папа Григорий Двоеслов. Съществуват два славянски превода — от края на IX — началото на X в. (запазен само в руски препис) и среднобългарски от XIV в., с по-точно предаване на гръцкия текст в сравнение с първия превод. Изследва се предаването на гръцкия родителен приименен, превъзходна степен, сегашно историческо време, причастията, конструкции с инфинитив и се очертават различията между двата превода. Синтактичният анализ не дава основание за отбелязване на автора на първоначалния превод с личността на Методий. Върху материала от Зографско и Маринско евангелие проф. Р. Е к е р т и д-р К. К о с т о в (Берлин) анализират случаи с „Фигура егномология в старобългарски и с оглед на данни от някои славянски и балтийски езици“. Установяват се случаи на съответствие между старобългарския обрат с творителен падеж и гръцкия с дательен падеж (сладухомъ ослъшынте) и с винителен падеж (къзвѣща са страухомъ велнъмь), само в шест примера се отбелязва винителен падеж и в двата езика (пастырн страгъще стражъ). Съчетанията

се подлагат на синтактичен и семантичен анализ, отчита се стилистичната им роля и се привеждат съответствия от българските диалекти, от руски и балтийски езици.

Лексикални и лексикографски проблеми разгледаха ст.н.с. д-р Р. М. Цейтлин (Москва): „Възстановяване на загубени старобългарски думи (способи и методи)“, доц. И. Русек (Краков): „Из историята на няколко старобългарски думи“, В. Стемпняк (Краков): „Сложни съществителни имена в Бдинския сборник от 1360 г.“, д-р И. Падлова (Прага): „Към подготовката на гръцко-славянския индекс към чешкия „Речник на старославянския език“ и проф. Н. Г. Самсонов (Якутск): „Из историята на взаимодействието на руската и старославянската (по произход) лексика в руските говори на Якутия“.

Нови приноси моменти в културно-исторически аспект внесоха докладите на учени от различни страни. Д-р Х. Фай (Бад Вьорисхофен) открива в ръкописи на Ватиканската библиотека препис от „Речта на Цамблак пред събора в Констанц“ — важен момент в биографията на бедежкия държавник и църковен деец. Нови сведения по този повод, неизвестно досега негово изображение, рисувано от баварски художници, както и изображение на герба му тя открива и в немски хроники от XV в. (1414—1418 г.), с което обогатява изворния материал за живота и епохата на българския книжовник. „Любопитни са наблюденията на д-р Ив. Левин (Охайо) върху „Ерес и сексуално прогресивне в православния свят: богомилите като обект на изследване“. Духовните наследници на богомилите — катарите, били често обвинявани в практикуването на неестествен, „български“ сексуален живот. Въпреки че православните полемичи обвинявали богомилите предимно в краен аскетизъм, несъмнено е било предразположеността им към неестествен полов живот. Както е известно, богомилската теология е проповядвала, че сношение с цел раждане е по-лошо от сношение, което не може да доведе до оплождане; отричали законността на брака, създаването на деца, проповядвали развод и кастриране. И докато на Запад, както отбелязва авторката, неестественият секс бил смятан за възможно най-сериозен грях, в славянския православен свят бил смятан за по-малък грях в сравнение с отричането законността на брака. Проф. А. Е. Тахнаос (Солун) разкри някои страни от над хилядолетната история на „Света Гора — Атон като средище на книжовна инспирация“ и систематизира задачите на бъдещите палеославистични проучвания, свързани с този книжовен център: описание на ръкописите в Света Гора; съставяне на каталози за сдетогорските ръкописи в библиотеките на отделните страни; също — каталог на славянските ръкописи, съставе-

ни със сигурност на Атон; описание на техните декоративни елементи и украса по отношение на светогорските традиции; изучаване и изследване на гръцко-славянските текстове и пр., за да се разкрият атонските скриптории и уточнят центровете на научно-творческо сътрудничество на полуострова през вековете. Ст.н.с. И. Божилов (София) представи част от обширното свое проучване, което ни запознава с историческите реални на „Ефрем: Молебен канон за царя“, тъй като те са единственият начин, чрез който би могло да се даде произведението и се разкрие обстановката на създаването му. Реалитите са обединени в шест групи: 1. молитви за царя — за победата му над враговете; 2. враговете на царя, Ефрем ги нарича „езициници“, „варвари“, „нечестивци“ и пр. Единствено възможно отъждествяване — турците; 3. мир — една от основните теми в канона, която се явява не като графярет, а като конкретен призив за дълбок мир; 4. ереси — постоянен призив за борба с един стар враг на църквата; 5. градът — анализът показва, че Ефрем говори за столичен град; 6. царят — единственото персонално, макар и анонимно споменаване; името му е основен ключ за обяснение на произведението. Чрез прилагане метода на изключването става отъждествяването му с личността на Иван Шишман (1371—1393/5). Г. Иванов-Триадатай (Ливон) предлага нов подход към осветяване на Гръцко-българската схизма от 1872 г., когато българите биват обвинени във филиелизм. Според автора константинополският патриарх на събора, в чийто състав влизали изключително гръцки архиепери, отдава дан именно на този националистичен принцип, който смятат той осъждал у българите, но в полза на единизма и в ущърб на славяните. Въпроси от историята на славистиката бяха засегнати от проф. Й. Иршер (Берлин) — „Ватрослав Ягич в Берлин“ и Л. Н. Самсонова (Якутск) — „Солунските братя и Якутия“.

Програмата на колоквиума бе обогатена и с една еднодневна екскурзия до значими за българската културна история места: Бачковския манастир, Асеновата крепост и стария Пловдив.

Свободно избраната от всеки участник тематика, приносният характер на докладите, желанието на всички за съвместна работа без разделяне по секции, все по-респектиращото участие на задълбочени и оригинални изследователи от по-младото поколение, неизменният интерес, творческата атмосфера на разискванията са потвърждение на изразеното с основание от всички (на заседание на кръглата маса) пожелание — характерът и плодотворните традиции на Колоквиума по старобългаристика да бъдат съхранени и продължени през идните години.